

SLOVNÍČEK POJMŮ

Literární druhy (literární formy = próza, poezie, drama)

Lyrika - z řeckého „lyrika melé“ – lyrou doprovázené verše, typická pro poezii, vyjadřuje dojmy, city, snaží se zachytit skutečnost v jedinečném okamžiku, tato díla mohou obsahovat epické prvky – náznak děje, postavy.

Epika – z řeckého „epikos“ – výpravný, dějový, vychází z děje, vypráví příběh s postavami, prostředím, většinou je psána v próze.

Drama – z řeckého „dráma“ – čin, skutek, založeno na ději – odvíjí se prostřednictvím přímé řeči – dialog i monolog, dramatická díla předpokládají uvedení na scéně, někdy je děj zarámován prologem a epilogem – prolog naznačuje děj, epilog vyjadřuje jeho smysl, dlouho byla dramata pouze ve verších.

Lyrické žánry

Píseň texty určené ke zpívání, texty s nápěvem, stojí na pomezí umění slovesného a hudebního, žánr lidové slovesnosti, písně – milostní, pracovní, vojenské, pohřební, ukolébavky, kabaretní, chansony.

Elegie pojem vznikl ve starém Řecku, začal označovat tesknou píseň, často smutek ze ztráty blízké osoby, vlasti či ideálu, Ovidius – marně toužil po návratu z vyhnanství, Karel Havlíček Borovský „Tyrolské elegie“.

Hymnus z řeckého „hymnos“ – chvalo zpěv, původně kultovní píseň oslavující bohy Apollóna, Dionýsa, později i hrdiny a jejich činy.

Óda z řeckého „ódé“ – píseň, původně jakákoli píseň

zpívána za doprovodu hudby, později báseň oslavující něco velkého a vznešeného – vlast, přírodu, lásku...

Žalmy prosebné, děkovné a oslavné básně, nejznámější židovské – Kniha žalmů

Epigram krátká ironická báseň (často má jen dva verše), která úsečně sděluje nápad či myšlenku – snaží se například upozornit na nějaký problém

Pásmo delší báseň sestavená jako volný sled pocitů, dojmů, myšlenek a představ. Asociace. Chce zobrazit skutečnost z více úhlů pohledu

Kaligram báseň, jejíž písmena nebo celá slova a verše jsou uspořádána typograficky do obrazce, který vyjadřuje téma básně samotné

Tradiční básnické formy (dnes se v poezii vyskytují ojediněle):

francouzská balada = Villonská balada je lyrický básnický útvar vzniklý v románských literaturách 13. století ze středověké francouzské písně, někdy nazývaný podle svého nejznámějšího autora Françoise Villona, který tuto formu užíval a proslavil v 15. století

znělka (sonet) vznikl v 1. pol. 13. století, vyznačující se přesně vymezenou strukturou 14 veršů

litanie prosebná modlitba skládající se z krátkých výzev, které pronáší kněz nebo někdo jiný při bohoslužbě anebo soukromě, a shromáždění mu odpovídají patřičnou prosbou k Bohu nebo svatým.

Epické žánry

Anekdoty původně se tradovaly ústně, miniaturní humorné příběhy s výraznou pointou, často ke zesměšnění určitého jevu.

Historika krátké vyprávění formálně i obsahově jednoduché zakončené pointou

Bajka alegorický příběh psaný veršem i prózou. Na jeho konci je nějaké mravoučné poučení. Hlavní postavy jsou zvířata s lidskými vlastnostmi. vznikla už ve starověku, byla rozšířena v orientu, zakladatelem evropské je Ezop

Báje (mýty) příběh o tom, jak si lidé vykládali svět báje o původu člověka, fantastická vyprávění

Legenda veršované nebo prozaické vyprávění o životě svatých

Pověst příběh odehrávající se v minulosti vážou se k určitému místu, historii, vzniku erbu, rodové, legendární – lidová zpracování umělých legend a náboženských látek; pověsti o původu země – jednoduchý děj

Pohádka žánr ústní lidové slovesnosti, netýká se historické události, má šťastný konec, vymyšlený děj – nadpřirozené bytosti, „Bylo nebylo“, „zazvonil zvonec...“, mluvící zvířata, dobro vítězí nad zlem

Povídka kratší vyprávění s malým počtem postav, poměrně jednoduchý děj, vznikla na počátku 19. století

v romantismu, dobrodružná, historická, psychologická, humorná, s idylickým pohledem na svět – humoreska

Novela z italského „novella“ – povídka, blíží se povídce, sleduje jednu časově omezenou linii, vyžaduje pointu, vznikla v renesanci

Romaneto žánrová forma novely, nadpřirozené motivy, v závěru jsou logicky vysvětlené, prvky detektivky, humoru a science-fiction, autor Jakub Arbes

Epos rozsáhlé veršovaná vyprávění, zaznamenané mýty, popřípadě významné události v životě určitého národa, činy mimořádných osobností, spousta postav, děj je spleť, rozvíjí se volně, bývá doplněn rozsáhlými popisy, „Epos o Gilgamešovi“

Román z francouzského „la conte roman“ mnoho postav, spleť osudů na nejrůznějších prostředích v delším čase, má velkou tematickou šíři, má různé umělecké prostředky, historický, psychologický vznikají románové kroniky – „Sága rodu Forsytů“ – John Galsworthy, román-řeka – Romain Rolland: „Jan Kryštof“

Cestopis popis autorovy cesty do cizích zemí a krajin se záznamem jejich geografických, národopisných, kulturních, sociálních a jiných zvláštností

Kronika popisuje historické události

Lyrickoepické žánry

Balada vážná, tragicky laděná báseň, děj – dramatický s rychlým spádem, často se tu objevuje kontrast, původně lidová taneční báseň s milostnou tematikou, někde vystupují nadpřirozené bytosti, sociální balady, významný žánr lidové slovesnosti

Romance vznikla ve Španělsku jako zvláštní forma písně, kratší báseň většinou milostná, Jan Neruda – sbírka „Balady a romance“

Básnická povídka (poema) vznikla v romantismu, rozsáhlá lyricko-epická báseň, děj je mnohdy jen naznačen a podřizuje se autorovým citům, Georg Gordon Byron – byronská povídka – ovlivnil Karla Hynka Mácha a Lermontova, v Rusku název „poema“

Tropy a figury

TROPY – o významu

alegorie - (jinotaj), obraz nebo děj v literatuře či výtvarném umění mající kromě doslovného významu ještě význam druhý – přenesený (nepřímé vyjádření toho, na co spisovatel myslel), skutečný obsah bývá utajen

metafora - přenesení významu na základě podobnosti
personifikace – zosobnění, přenos pojmenování lidských vlastností a jednání na neživé věci, př: země mluví

metonymie - přenesení významu na základě vnitřní souvislosti

eufemismus - zjemňující vyjádření představ málo příjemných

dysfemismus - slovo nebo výraz se silně negativním citovým zabarvením, zhoršující představu o daném jevu či obsahu výpovědi, často hrubé výrazy, nadávky

hyperbola - nadsázka, zveličení skutečnosti

ironie - jemný výsměch nebo vtipné vyjádření, jehož principem je, že nahlas říkáme opak toho, co si ve skutečnosti myslíme

synekdocha – druh metonymie, celek se označí částí nebo naopak, př. ani jedno oko nezůstalo suché

epiteton – básnický přívlastek

oxymóron – spojení významově protikladných slov, př. živá mrtvola

přirovnání - příměr, stylistický prostředek v literatuře, přirovnání dvou jevů, které mají nějaký společný znak (společnou vlastnost), př. dívka krásná jako růže

Dramatické žánry

Počátky divadla - starověkého Řecka - vznik tragédie a komedie, tragédie - vyšší styl, komedie zachycovala špatné lidské vlastnosti a nižší společenské vrstvy.

Tragédie hra s chmurným dějem a tragickým koncem.

Komedie zachycuje skutečnost z veselejší stránky, končí optimisticky.

Činohra z 18. století, prvky tragédie i komedie, konec není zcela tragické, nejběžnější dramatický žánr

Veselohra komediálně laděná činohra

Melodram hudbou doprovázený přednes básnického textu

Aktovka hra s jedním jednáním

Monodrama divadelní výstup jednoho herce

FIGURY – lingvistické

akrostichon - počáteční písmena (slabiky) veršů básně (sloky) dávají při čtení shora dolů smysl (jsou tak tvořena slova nebo i celé věty)

aliterace - opakování stejných hlásek na začátku po sobě jdoucích slov, př. temný teskný tlukot

anafora - opakování slova na začátku dvou nebo více po sobě jdoucích veršů

apostrofa - řečnické oslovení, kterým se autor obrací na věci nebo nepřítomné osoby, př: Přjď, podzime!

aposiopese - nedokončená výpověď; aby upoutal pozornost; obvykle označeno tečkami či pomlčkou

asyndeton - vypouštění spojek, které by čtenář v textu čekal – gradace, prudší dějový spád, stručnost

elipsa – vynechávka

epanastrofa - opakování slov/slovních spojení na konci jednoho celku a na začátku druhého

epifora - opakování jednoho nebo několika slov na konci dvou po sobě jdoucích veršů

epizeuxis - opakování slov ve verši/větě několikrát

gradace – stupňování, zesilování, seřazení jazykových výrazů nebo také motivů tak, aby jejich význam měl vzestupnou tendenci

inverze – obracení obvyklého pořádku slov, př. vlasy tvé plavé

onomatopie – slova zvukomalebná – vznikla na základě napodobení zvuku

polysyndeton - zdánlivě nadbytečné použití spojek

řečnická otázka – otázka, na niž ten, kdo ji klade, nečeká odpověď

rým - zvuková shoda hlásek či slabik konců posledních slov nebo slovních skupin ve verších;

druhy : sdružený (aabb), střídavý (abcabc), obkročný (abba), přerývaný (abcb), triádový (aaaa)

kompozice - uspořádání jednotlivých složek uměleckého díla (výstavba)

chronologická - dodržuje důsledně časovou posloupnost

retrospektivní - časová posloupnost je porušena, do příběhu vstoupíme, kousek je odvyprávěn, vracíme se zpět

rámcová - úvodní příběh, který navodí určitou situaci, ostatní příběhy jsou do příběhu vloženy

řetězová - vazby mezi jednotlivými příběhy jsou volné

paralelní - několik příběhů je vedle sebe, mohou se i prolínat